

УДК 316.6:371.035.4

МІЖСОБОВА **ВЗАЄМОДІЯ**
В КОНЦЕПЦІЯХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ
ПСИХОЛОГІВ

Вадим Васютинський

Інститут соціальної і політичної психології АПН України,
вул. Андріївська, 15, Київ, Україна 04070, titaren@ln.kiev.ua

Аналіз соціально-психологічних та особистісних концепцій сучасних українських психологів (теорія вчинку В. Роменця, суб'єктна парадигма В. Татенка, концепція життєвого світу особистості Т. Титаренко, герменевтичний підхід Н. Чепелевої, лінгвістична психотерапія Н. Каліної, психофрактальна парадигма О. Донченко, організаційна концепція В. Казміренка) дав змогу виокремити три основні параметри розуміння категорії "міжособова взаємодія".

Ключові слова: міжособова взаємодія, вчинковий підхід, особистість, життєвий світ особистості.

Проблема міжособової (та її варіантів) взаємодії ніколи не була надто цікавою для української соціальної психології (та й психології загалом, за винятком хіба що педагогічної, де досить активно досліджували взаємодію педагогічну). Замість аналізу процесу зіткнення, зустрічі двох більш чи менш автономних психічних сутностей у кращому разі йшлося про активність особи в "колективі" (цим психологічно насиченим, але ідеологічно вихолощеним терміном називали майже будь-яку сталу групу радянських людей), і в такій парадигмі "інший" поставав як вельми абстрактний та знеособлений представник соціуму.

Увага до власне взаємодії дещо активізувалася під впливом діяльнісного підходу, що на певний час посів місце панівної методології в радянській психології – такого собі радянського варіанта когнітивно-біхевіористської парадигми. Віддаючи належне цьому підходові, треба сказати, що в його межах було виконано чимало продуктивних досліджень, які істотно переорієнтували психологів із внутрішньоособистісних чинників психічного буття на зовнішньо-, між- та позаособистісні.

У такій експансії діяльнісної парадигми в українську психологію можна, в разі бажання, простежити й модні тепер етнополітичні аспекти. Ідеться про вплив російської психології, яка має справу з екстравертним і колективістським соціумом, на українську, де вивчають порівняно інтровертніше та нібито індивідуалістичніше (а радше – пасивно-просоціальне) середовище. Цей вплив таки дався взнаки, хоча й не призвів до цілковитого подолання споглядальних, а не діяльних нахилів українських науковців. Чи не тому, звільнившись від таких політичних й ідеологічних обмежень, українська психологія охоче повернулася до плекання окремої особистості чи суб'єкта, а не простору між двома, трьома та більше особами.

Однак взаємодійна проблематика бере своє і спонукає істотно зважати на міжособові співвідношення. У низці провідних концепцій, що з'явилися в українській психологічній науці протягом кільканадцяти останніх років, міжособова взаємодія дедалі виразніше набуває значення самодостатнього чинника психічного буття. Відтак метою дослідження став аналіз міжособово-

інтеракційних аспектів, які тою чи тою мірою висвітлено в найцікавіших – з огляду на взаємодію – сучасних українських психологічних концепціях.

Центральною категорією **вчинкової** парадигми В. Роменця є вчинок як спосіб особистісного існування у світі, результат взаємного переходу особистості й макрокосмосу, загальна, синкретична, творча дія. Учинок розглядають як комунікативний акт, але насамперед це комунікація не між різними особами, а між особистістю і матеріальним світом. Водночас мета вчинку (ціль-предмет) охоплена міжособистісними взаєминами, символізує, виражає, уособлює їх. У вчинковому перетворенні світу опосередковуються, заходять у комунікацію різні особи.

Аналізуючи зв'язок між проблемами "людина і буття" та "людина і інша людина", В. Роменець віддавав початкову перевагу поляризації між "людиною і світом", наполягаючи, однак, на органічному зв'язку екзистенційної та інтерперсональної комунікацій, їхній екзистенційній єдності. Учинок як соціальний акт об'єднує людину і світ шляхом взаємних комунікацій осіб на основі "матеріального світу".

Інша суб'єктність постає як доповнювальний учинковий вияв, як факт екзистенційної взаємодії особистісних існувань. Ці існування перебувають в одному полі суспільної діяльності, створеному в сукупному творчому акті всіх людей. Учинок є актом самоствердження особи на основі спільності з іншими індивідами. На вищих рівнях учинкової взаємодії її учасники домагаються рівного статусу самостійних індивідуальностей [1, с. 383 – 402].

Психологічно відстороненішим від соціуму є людський індивід у **суб'єктній** парадигмі В. Татенка, який трактує суб'єктність як інтенцію до перетворення світу і себе в ньому, як самісне потенціювання. Людина-суб'єкт розвивається до свідомого діяча, максимально вільної істоти, здатної цілеспрямовано перетворювати внутрішній і зовнішній світи за власними законами.

З одного боку, така людина вивисується над тими соціальними умовами, у яких себе "відтворює", а з другого – розгортання її психічної сутності передбачає суб'єктну трансценденцію у світ зовнішніх соціальних (і природних) умов і чинників життєдіяльності. При цьому індивід підлягає тільки внутрішній (само) детермінації, а зовнішні (у т. ч. й соціальні) умови й чинники не формують його, а сприяють (або не сприяють) його спонтанному саморозвиткові.

Таке сприяння втілюється, зокрема, у різних формах суб'єктного протистояння й суб'єктного зв'язку дитини з її оточенням, завдяки чому вона поступово опановує свою суб'єктну автономність [2]. Міжособова взаємодія, отже, виявляється важливою й доконечною, але не сутнісною передумовою поставання індивідуальної суб'єктності, набуває статусу одного серед багатьох інших зовнішніх чинників саморозвитку.

Розглядаючи **життєвий світ особистості** як концептуальну модель багатовимірного відображення реальності, яка описує об'єктивну дійсність за допомогою перцептивних, вербальних, міфологічних, символічних мов, Т. Титаренко говорить про пряму й зворотну проекції внутрішнього й зовнішнього світів один на одного. Вона підкреслює діалогічний характер процесу активного пристосування людини до навколишнього світу та одночасної зміни його відповідно до її потреб.

Людина як член соціуму живе в соціальному просторі (важливим чинником, зокрема, є її перебування в спільноті). Саме в соціальному просторі формується простір власного життєвого світу особистості – простір значущих взаємин, "Я – Ти" контактів.

Загалом концепція Титаренко виразніше тяжіє до персонологічних пояснень суті людського буття. Наприклад, описуючи основні дисгармонії життєвого світу – егоцентричну, конформну, нормативну та релятивну, вона щонайбільшою мірою виводить їх із закономірностей індивідуального існування.

Однак їхній зміст (а ще більше назви) доволі виразно відображають соціальну наповненість та формованість під впливом соціального оточення [3].

Унікальність перебування людської особи у світі в **герменевтичній** концепції Н. Чепелевої доповнено унікальністю інтерпретаційних схем, через які людина взаємодіє з цим світом.

За основний механізм інтерпретації визнано діалог, що базується на встановленні зв'язків із контекстами. Включення інтерпретації до комунікативного контексту перетворює діалог на засіб прояснення особистісних сенсів і значень. Інтерпретація доконечно перетворюється на тлумачення, яке передбачає розгорнуту рефлексію не лише сприйманого повідомлення, а й власних контекстів та інтерпретаційних схем.

Між індивідами, які взаємодіють, розташована специфічна основа – текст – як модель реальної міжособової взаємодії, діалогу двох суб'єктів. Діалогічність тексту набуває втілення в таких його характеристиках, як персоніфікованість, адресованість, наявність лакун для "домислювання", зіставлення різних сенсових позицій.

У процесі розуміння та інтерпретації особистого досвіду одним з основних механізмів є комунікативний, що спрямований на Іншого та внутрішнього Іншого. Завдяки цьому механізмові реальність конструюється в розповідній формі, що дає змогу оповісти Іншому про своє розуміння реальності. Інакше-бо виникає загроза життю залишитися "нерозказаним", а отже й "непрожитим". Тому присутність Іншого (вочевидь, не просто як слухача, а й як інтерпретатора та оцінювача) набуває виняткової важливості [4, с. 7 – 18, 43 – 53, 59 – 71, 85 – 102].

Аналіз психотерапевтичної діяльності в **лінгвістичній психотерапії** Н. Каліної здійснюється з боку її предметної основи – мовленнєвого спілкування терапевта й клієнта. Психотерапевтичний дискурс дослідниця трактує як мовленнєву форму цілеспрямованої соціальної дії, а суть психотерапевтичної взаємодії вбачає у герменевтичному розумінні, схопленні сенсу.

Серед основних ознак дискурсивних практик психотерапії названо норми символічної референції та метафоричної комунікації. Діалогічність визнано як принцип аналізу психотерапевтичного дискурсу. Провідний чинник – присутність Іншого. Рефлексія з приводу Іншого є якнайвагомішим механізмом психотерапії.

Психотерапія – це Зустріч з Іншим. Клієнт як суб'єкт дискурсивної психотерапевтичної практики постає водночас і як суб'єкт акту самоствердження, творення самого себе перед обличчям Іншого [5].

У **психофрактальній** концепції О. Донченко поставлено завдання зменшити відстань між "надмірно роздутим" у психіці людини Я-центром і Мипериферією. Це завдання дослідниця розв'язує через категорію психофракталу як частки універсальної психіки, одержаного від універсальної психіки базового, глибинного ядра (але ближчого до свідомості, ніж архетип) чинника життєвого шляху.

У психофракталі, з одного боку, утілено незалежність природної людини від соціальної динаміки, а з другого – відображено єдність її з надлюдською системою, із Всесвітом. Головна його функція – "вбудувати" людину у світ. Завдяки психофрактальній атрактивності людина спроможна адаптуватися та реалізуватися у світі.

Донченко пише про два режими роботи психофракталу: Я-режим (режим самості) і Ми-режим (режим архетипів виживання). Адаптивно-нелінійний, егоцентричний Я-режим може (але не мусить) поступитися перед вищим, але слабким Ми-режимом психоекологічної узгодженості з природою, Космосом, іншими людьми, що міститься на периферії психіки. Ми-режим дає змогу суб'єктові перейти на рівень ефективних інтеракцій та спрощення інтерактивних проблем, що потрібно з огляду на неможливість диференційованого реагування на різноплановість виявів інших людей і забезпечує знаходження спільної мови.

Різні індивіди виконують один щодо одного функцію соціального доповнення – утілення об'єктивної потреби існування в одному психосоціальному полі. В інтуїтивній ситуації взаємодії вирізняється роль "механізму соціальної естафети" – взаємного впізнавання, підхоплювання і розвитку. Унаслідок цього відбувається інституціалізація "середнього шляху" для всіх [6].

Реалізуючи системний підхід до аналізу організації в межах **організаційної** концепції, В. Казміренко особливо підкреслює цілісність її соціально-психологічної регуляції. Таку цілісність утілено, зокрема, у внутрішньому й зовнішньому контурах соціально-психологічної регуляції організаційної діяльності. Внутрішній контур пов'язаний з процесами соціальної предиспонованості та готовності до тих чи тих учинків і дій, а зовнішній – безпосередньо виявляється в діях, учинках, поведінці та діяльності в різних сферах організаційних відносин.

Поряд із процесами управління, активації діяльності, прийняття рішень мають місце також міжособові стосунки та процеси соціально-психологічної адаптації, процеси взаємодії, інформаційний і діловий обміни. Інформаційний і діловий обміни розглянуто як чинник організаційної життєдіяльності. Він виконує функції зняття суперечностей, упорядкування зв'язків, намірів, стосунків, цілепокладання та власне організаційної діяльності [7].

Отже, категорія міжособової взаємодії імпліцитно наявна практично в кожній концепції, так чи інакше зануреній у соціально-психологічний контекст. Розмаїтість підходів до взаємодійних явищ спонукає вибудувати схему їхнього порівняльного аналізу. Зокрема, можна виокремити три параметри, за якими найістотніше диференціюються погляди на суть і зміст міжособової взаємодії.

Перший параметр виведено з переважного підходу до взаємодії або від окремого індивіда, який заходить у контакт з іншими аналогічними індивідами, утворюючи в цьому процесі певну соціальну структуру, або від заздалегідь наявної структури, яка "захоплює", "утягує" індивіда до своєї мережі, перетворює на ще один елемент самої себе. За таким параметром до індивідуального полюсу тяжіють концепції Роменця, Татенка, Титаренко. На протилежному полюсі (хоч і різною мірою) – підходи Чепелевої, Каліної, Казміренка та, особливо, Донченко.

Другий параметр ґрунтується на структурно-функційних співвідношеннях, які дослідники різною мірою враховують. Дещо прискіпливий погляд на наведені концепції дає змогу назвати порівняно "структурнішими" моделі Казміренка, Донченко, Татенка і радше "функційнішими" – Роменця, Титаренко, Чепелевої, Каліної.

Нарешті, третій параметр визначаємо за вираженістю зацікавлення до особових або суб'єктних властивостей, які покладено в основу розуміння людської сутності та механізмів взаємодії з іншими. Так, аналізові суб'єктності надано перевагу в парадигмах Роменця, Татенка, Чепелевої, Донченко, натомість особові властивості преферуються в концепціях Титаренко, Каліної, Казміренка.

Література:

1. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 1999.
2. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении: Монография. – К.: Просвіта, 1996.
3. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003.
4. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н. В. Чепелевої. – К.: Міленіум, 2004.
5. Калина Н. Ф. Лингвистическая психотерапия. – К.: Ваклер, 1999.

-
6. Донченко О. Психофрактал як категорія педагогіки ненасильства // Шлях освіти. – 2003. – № 4. – С. 8 – 12.
  7. Казмиренко В. П. Социальная психология организаций: Монография. – К.: МЗУУП, 1993.

INTERPERSONAL INTERACTION IN THE THEORIES OF THE CONTEMPORAR UKRAINIAN PSYCHIATRISTS

Vadym Vasyutynsky

Institute of Social and Political Psychology at the Academy of Psychology of Ukraine, Andriyivska Str., 15, Kyiv, Ukraine 04070

Analysis of socio-psychological and personal conceptions of contemporary Ukrainian psychologists (V. Romenets theory of a deed, V. Tatenko subject's paradigm, N. Chepeleva hermeneutic approach, N. Kalina linguistic psychotherapy, O. Donchenko psychofractal paradigm, V. Kazmirenko organizational conception) have allowed to define three main parameters of "interpersonal interaction" phenomenon understanding.

Key words: interpersonal interaction, action approach, personality, life world of personality.